

การเข้าสู่สังคมนระหว่างประเทศของสยามกับ “การระบุตัวตนของรัฐ”
ในการสงครามสมัยใหม่ (ค.ศ. 1782-1917)*
Siam’s Entry into International Society and
“National Identification” in Modern Warfare (1782-1917)

ศิวภา ชมภูพันธ์

Siwapon Chompupun

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

Sukhothai Thammathirat Open University, Thailand

E-mail: siwa_ball@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเส้นทางการสงครามของสยามในช่วง ค.ศ. 1782-1917 ในบริบทการขยายตัวของสังคมนระหว่างประเทศแบบยุโรป จากการศึกษาพบว่า การเคลื่อนตัวของสยามเข้าสู่สังคมนระหว่างประเทศแบบยุโรปในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมานั้น เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดเกี่ยวกับการสงครามที่แตกต่างไปจากสมัยรัฐจารีตอย่างสิ้นเชิง ในบริบทดังกล่าวสยามได้เปลี่ยนแปลงประเทศเพื่อให้สอดคล้องวิถีปฏิบัติเชิงสถาบันของสังคมนระหว่างประเทศ ทั้งในแง่การเปลี่ยนไปสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่และในแง่ของการปฏิบัติตนในฐานะสมาชิกของสังคมดังกล่าวที่มาพร้อมกับ “ตัวตน” และ “หน้าที่” แห่งรัฐแบบใหม่ในมิติภายนอก เมื่อเกิดสงครามระหว่างประเทศขึ้น แม้สยามจะมีได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือขัดแย้งกับคู่สงครามฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด สยามก็ใช้สิทธิและหน้าที่ตามแบบรัฐสมัยใหม่เป็นเครื่องระบุตัวตนของรัฐในมิติภายนอกและสะท้อนการใช้อำนาจอธิปไตยภายนอกของรัฐที่เป็นอิสระแม้ในเวลานั้น สยามจะยังมิได้เป็นรัฐอธิปไตยโดยสมบูรณ์

คำสำคัญ: การสงครามของสยาม; สังคมนระหว่างประเทศ; การระบุตัวตนของรัฐ

*ได้รับบทความ: 9 สิงหาคม 2564; แก้ไขบทความ: 14 ธันวาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 18 ธันวาคม 2564

Received: August 9, 2021; Revised: December 14, 2021; Accepted: December 18, 2021

Abstract

This Article aim is to examine the course of Siam's warfare between 1782 and 1917 under the context that is so-called the expansion of the European International Society. During the second half of the 19th Century onwards. A study finds that Siam's entry into the European Society of states and conforming to international institutional practices of that society resulted in a different shift in thinking about war among the Siamese ruling class, and also shaped new "national identities" as a member and new expected international roles in that society. When an international war broke out, though not involved in or conflicts with any warring party, Siam also exercised the state's rights and roles to national identification in the international dimension. In the other hand, that reflected the exercise of external sovereignty of an independent state, at that time, even though, Siam was not yet a fully sovereign state.

Keywords: Siamese warfare; international society; national identification

1. บทนำ

สงครามเป็นกิจกรรมระหว่างรัฐที่เกิดขึ้นตลอดช่วงประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ อย่างไรก็ตาม การให้ความหมายและความสำคัญของสงครามในแต่ละช่วงก็ได้เป็นเรื่องหยุดนิ่งหรือตายตัวแต่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลาหรืออาจมีลักษณะเฉพาะในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง (Bartelson, 2018) ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การสงครามมิได้เป็นเรื่องต้องห้ามหรือกิจกรรมที่ผิดกฎหมายระหว่างประเทศแต่อย่างใด ในทางกลับกัน การสงครามกลับถูกรับรองด้วยชุดของกฎกติกาจำนวนหนึ่งอย่างมีแบบแผนผ่านการตกลงร่วมกันในหมู่รัฐที่ถูกเรียกขานในเวลานั้นว่า "รัฐศิวิไลซ์" (civilized states) ซึ่งหมายถึงรัฐสมัยใหม่ตามความหมายของสังคมระหว่าง

ประเทศแบบยุโรป (European International Society) ยิ่งไปกว่านั้นการสงครามยังเป็นหนึ่งในสถาบันระหว่างประเทศที่ใช้จัดการระเบียบระหว่างประเทศ (international order) ทั้งในแง่การดำรงรักษาระเบียบที่มีอยู่และในแง่ของการสร้างระเบียบขึ้นใหม่ (Hathaway & Shapiro, 2017) ในประเด็นเช่นนี้การสงครามได้รับการทำให้เป็นสถาบันอันเป็นที่ยอมรับร่วมกันในหมู่นานาอารยประเทศ (the institutionalization of war) (Pejcinovic, 2013)

อย่างไรก็ดี การสงครามที่กล่าวไปข้างต้นนั้นล้วนมีจุดตั้งต้นและพัฒนาภายในยุโรปเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาการสงครามในพื้นที่นอกยุโรปก่อนการขยายตัวของสังคมระหว่างประเทศก็จะพบความหมาย ความสำคัญ และรูปแบบที่แตกต่าง

กันไป ในกรณีสยามซึ่งถือเป็นหนึ่งในรัฐจารีตที่สำคัญในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และผ่านการศึกษาฉบับครั้งไม่ถ้วน กระนั้นก็ตาม ปฏิสัมพันธ์ของสยามกับสังคมระหว่างประเทศแบบยุโรปที่มากขึ้นในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ส่งผลให้วิธีคิดรูปแบบและความหมายเกี่ยวกับการสงครามเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย สถานการณ์การตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจทำให้สยามมิได้กระทำการสงครามแบบรัฐจารีตอีกต่อไปปัจจัยด้านขนาดของรัฐ และข้อจำกัดเรื่องการทหารทำให้สยามไม่อาจก่อสงครามขึ้นใหม่ อีกทั้งยังไม่เห็นว่า การสงครามจะเป็นเครื่องยกระดับหรือเป็นเครื่องนำพาความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ประเทศ ในบริบทของสยามในการเคลื่อนตัวเข้าสู่สังคมระหว่างประเทศในห้วงเวลาเดียวกับการก่อตัวเป็นรัฐสมัยใหม่ ขนขึ้นปกครองของสยามก็ติดตามสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศตลอดจนพยายามเรียนรู้ และทำความเข้าใจการสงครามสมัยใหม่ทีละเป็นสิ่งที่แปลกไปจากความคุ้นชินที่มีมาแต่เดิม

ในบทความนี้ ผู้เขียนศึกษาพลวัตการสงครามของสยามในบริบทการเข้าสู่สังคมระหว่างประเทศโดยมีขอบเขตระยะเวลาดังตั้ง ค.ศ. 1782-1917 อันเป็นบริบทของการก่อตัวศูนย์อำนาจการปกครองที่กรุงเทพมหานครจนถึงก่อนการประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ผู้เขียนมีข้อเสนอว่า การเคลื่อนตัวของสยามเข้าสู่สังคมระหว่างประเทศแบบยุโรปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เป็นผลให้สยามถือกำเนิด “ตัวตน” และ “หน้าที่” ของรัฐบาลใหม่ในมิติภายนอก ในทางหนึ่งคือการเปลี่ยน

ตัวตนไปสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ที่แม้จะมีสถานะด้อยกว่าประเทศตะวันตกแต่ก็ทรงไว้ซึ่ง “หน้าที่” ของสมาชิกในสังคมระหว่างประเทศในยามสงครามที่แม้จะอยู่ห่างไกลการรับรู้และมิได้มีส่วนเกี่ยวข้อง หากด้วย “ตัวตน” และ “หน้าที่” ของสยามในสังคมระหว่างประเทศนั้น ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องระบุงตัวตนของรัฐในมิติภายนอกผ่านการแสดงออกในระดับระหว่างประเทศเพื่อแสดงซึ่งความรู้ความเข้าใจการทำงานของสถาบันการสงครามในระดับสากล ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นการสะท้อนการดำรงไว้ซึ่งอธิปไตยภายนอก ซึ่งสยามมีอิสระในการดำเนินกิจการระหว่างประเทศแม้ในเวลานั้นสยามจะยังมิได้เป็นรัฐอธิปไตยโดยสมบูรณ์ก็ตาม

เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องข้างต้นได้ดียิ่งขึ้นในบทความนี้ ผู้เขียนวางกรอบทฤษฎีด้วยการผสานแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ 2 แนวทางหลักคือ แนวทางของสำนักอังกฤษ (The English School) กับแนวทางประกอบสร้าง (Constructivism) โดยในส่วนของสำนักอังกฤษนั้น ผู้เขียนใช้แนวคิดเรื่องการขยายตัวของสังคมระหว่างประเทศ (The Expansion of International Society) ในเบื้องต้น นักวิชาการในกลุ่มสำนักอังกฤษมีข้อเสนอร่วมกันว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมิได้มีเพียงรูปแบบ “ระบบระหว่างประเทศ” (international system) ที่รัฐต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเท่านั้น แต่ยังมีรูปแบบ “สังคมระหว่างประเทศ” ที่รัฐต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และร่วมกันยึดถือผลประโยชน์และคุณค่าร่วมกัน โดยมีระเบียบระหว่างประเทศ (international

order) เป็นเครื่องรองรับรูปแบบกิจกรรมระหว่างรัฐที่ใช้รักษาเป้าหมายพื้นฐานของสังคมดังกล่าว อย่างไรก็ตาม สังคมระหว่างประเทศที่กล่าวไปนั้นมีจุดตั้งต้นในประสบการณ์แบบยุโรป เมื่อชาติตะวันตกขยายตัวไปในพื้นที่นอกยุโรปจึงนำมาซึ่งการศึกษาการขยายตัวของสังคมระหว่างประเทศด้วยการส่งผ่านชุดความคิดว่าด้วย “ความเจริญ” (civilization) และวิถีปฏิบัติเชิงสถาบันระหว่างประเทศมายังพื้นที่ปลายทางด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป (Bull, 2012; Bull and Watson, 1989; Gong, 1984) ผู้เขียนใช้แนวคิดข้างต้นเพื่อชี้ให้เห็นว่าการขยายตัวของสังคมดังกล่าวที่มีผลต่อสยามในบริบทคริสต์ศตวรรษที่ 19 และพิจารณาการเคลื่อนไหวของสยามเข้าสู่สังคมระหว่างประเทศในครั้งนั้นที่ได้ส่งผลอย่างมหาศาลต่อสยาม ทั้งในแง่การเปลี่ยนแปลงรูปการณ์และสถานะของรัฐ การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ตลอดจนการเรียนรู้การทำงานของสถาบันระหว่างประเทศในเวลานั้น ซึ่งในที่นี้รวมถึงการสงครามด้วย

นอกจากกรอบแนวคิดข้างต้น ผู้เขียนได้นำแนวคิดเรื่อง “การระบุตัวตนของรัฐ” (national identification) ของริชาร์ด เน็ด ลีโบว์ (Richard Ned Lebow) (2016) ที่มีข้อสมมติฐานว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐมีรูปแบบเป็นสังคมระหว่างประเทศอันมีโครงสร้างแบบลดหลั่นกันไป ตามลำดับชั้น รัฐที่อยู่ในโครงสร้างดังกล่าวจะมีหน้าที่ที่แตกต่างกันไปและหน้าที่นั้น ยังเป็นแหล่งที่มาของการระบุตัวตนของรัฐผ่านการแสดงออกในระดับระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ในทางหนึ่งเพื่อเป็นการแสดง/แสวงหาสถานภาพหรือตัวตนของ

รัฐให้เป็นที่ประจักษ์ อีกทางหนึ่งเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตวิทยาหรือเป้าประสงค์ทางการเมืองของตัวแสดงภายในรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งการระบุตัวตนส่วนบุคคล (self-identification) ในมิติภายใน แนวคิดของลีโบว์ที่กล่าวไปนั้นจะช่วยให้เราเข้าใจสถานภาพและการแสดงออกของสยามในภาคสงคราม ที่ในเวลานั้น แม้จะถูกวางเงื่อนไขจากภายนอกให้มีสถานะด้อยกว่าตะวันตกด้วยการจำกัดอธิปไตยแห่งรัฐไว้ แต่สยามยังคงดำเนินกิจการภายนอกได้อย่างอิสระและยังคงไว้ซึ่งสิทธิและหน้าที่ของรัฐสมัยใหม่ตามกฎหมายระหว่างประเทศประสบการณ์โลกสัมพันธ์ที่มากขึ้นกับหน้าที่ของรัฐในสังคมระหว่างประเทศนั้นได้ กลายเป็นแหล่งที่มาของการระบุตัวตนของสยามในการสงครามระหว่างประเทศในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

ผู้เขียนแบ่งการนำเสนอเนื้อหาในบทความนี้ออกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย 1) สยามกับการสงครามสมัยใหม่ 2) การอนุวัตรสยามกับสถาบันการสงครามในระดับสากล 3) “หน้าที่ของรัฐ” ในสังคมระหว่างประเทศกับการระบุตัวตนของสยามในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง 4) สรุป และ 5) องค์ความรู้ที่ได้รับ

2. สยามกับการสงครามสมัยใหม่

การขยายตัวของสังคมระหว่างประเทศมายังพื้นที่นอกยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในหลายดินแดน การเปลี่ยนแปลงที่ว่ำนั้นปรากฏเด่นชัดทั้งในด้านวัตถุ ภูมิศาสตร์การเมืองการ

เปลี่ยนแปลงรูปการณ์รัฐตลอดจนกรอบการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีสถาบันหลักอย่างกฎหมายระหว่างประเทศ การทูตและการสงครามเป็นเครื่องรองรับ (Bull & Watson, 1989) ในบริบทข้างต้นได้ส่งผลให้การสงครามเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านรูปแบบและวิธีคิดที่ต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิงในพื้นที่ปลายทางในเขตภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การสงครามถือเป็นหนึ่งในยุทธประเพณีที่สำคัญในหมู่ชนชั้นปกครองโดยมีเป้าประสงค์ที่แตกต่างกันไป รูปแบบของการสงครามในแต่ละช่วงเวลาก็ได้แตกต่างกันมากนักโดยมีแบบแผนหลักคือ การทำสงครามล้อมค่ายประชิด (siege warfare) ที่กองทัพของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปล้อมตีเมืองคู่ตรงข้าม เมื่อรัฐใดรัฐหนึ่งได้รับชัยชนะก็จะยึดอำนาจอีกฝ่าย ทั้งในรูปแบบการปิดล้อมเมือง การประจัญบานนอกตัวเมือง การลักลอบตัดตีกำลังพลและกองกำลังเสบียงของฝ่ายศัตรู หรือในบางกรณีคือการกระทำยุทธหัตถีระหว่างผู้นำทั้งสองฝ่าย (ภมรี สุระเกียรติ, 2548, หน้า 226) ในส่วนสมรภูมิก็มักได้กว้างขวางหรือขยายตัวออกไปอย่างไร้ขอบเขต หากถูกจำกัดอยู่ใน “ปริณทลแห่งอำนาจ” (mandala) ซึ่งมีได้มีขอบเขตจำกัดหรือเส้นแบ่งที่ตายตัว ทั้งนี้ ระดับขนาดของปริณทลทางอำนาจแปรผันตรงกับบุญญาบารมีของผู้ปกครองแห่งศูนย์กลางอำนาจใดอำนาจหนึ่งในเวลานั้นเป็นสำคัญ (เอนก มากอนันต์, 2562, หน้า 104)

ในกรณีสยาม ประสบการณ์การทำสงครามสมัยอยุธยา และบทเรียนการเสียกรุงคราวที่สองได้สร้างประสบการณ์และก่อวิธีคิดเกี่ยวกับการ

สงครามในหมู่ชนชั้นปกครองของศูนย์กลางอำนาจใหม่ทั้งธนบุรีและกรุงเทพ อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่พระราชอาณาจักรผ่านการขยายอำนาจไปยังดินแดนอื่นที่กว้างไกลกว่าปริณทลทางอำนาจของอยุธยาที่มีแต่เดิม ซึ่งจำกัดเพียงพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและคาบสมุทรมาลายูบางส่วนออกไปยังดินแดนส่วนอื่นไม่ว่าจะเป็นล้านนา ล้านช้าง และเขมรอย่างต่อเนื่อง (สุเจน กรรพฤทธิ์, 2560, หน้า 4) ผ่านรูปแบบทั้งการสานสัมพันธ์ไมตรีและการทำสงครามอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในส่วนของการสงครามเป็นเกียรติยศแห่งรัฐและการเสริมสร้างบารมีแก่ผู้ปกครองที่สำคัญ นอกจากนั้นการสงครามในสมัยรัฐจารีตยังมีเรื่องของคติและความเชื่อทางศาสนาเป็นเครื่องรองรับความชอบธรรมและเครื่องประกอบความหมายแห่งการสงครามดังจะเห็นได้จาก คติเรื่องพระจักรพรรดิราชพิธีกรรมทั้งในทางพระพุทธศาสนาและในทางไสยศาสตร์ เช่น การคำนวณพระชะตาพระเจ้าแผ่นดิน การหาฤกษ์ยามเคลื่อนทัพและโจมตีข้าศึก การฟันไม้ข่มนาม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจแก่ไพร่พลเป็นสำคัญซึ่งรูปแบบการสงครามเช่นนี้จะเริ่มจางหายไปในปีบริบทที่สยามเข้าสู่เส้นทางการก่อตัวเป็นรัฐสมัยใหม่ในยุคการปรับปรุงประเทศให้เป็นแบบตะวันตก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้จะมีการสถาปนาศูนย์กลางอำนาจที่มั่นคงในระดับหนึ่งแต่ชนชั้นปกครองยังคงเผชิญกับการสงครามกับรัฐเพื่อนบ้านอย่างพม่า และญวน รวมถึงการ “ปราบ”

หรือ “ตี” เมืองสำคัญในหลายคราว ดังจะเห็นได้จากสงครามครั้งสำคัญคือ สงครามเก้าทัพ สงครามรบพม่าที่ทำดินแดน การรบพม่าที่เชียงใหม่และการรบพม่าที่ถลาง เป็นต้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 การสงครามกับพม่าเริ่มน้อยลงเนื่องด้วยพม่าติดพันศึกกับจีนและอังกฤษ ทว่าในอีกด้านหนึ่งกรุงเทพเผชิญความขัดแย้งกับญวนที่พึ่งก่อตัวเป็นศูนย์กลางทางอำนาจใหม่ทางด้านตะวันออก จนนำไปสู่การทำสงครามที่รู้จักกันในนาม “อานามสยามยุทธ” โดยมีจุดประสงค์คือ การแย่งชิงความเป็นใหญ่เหนือดินแดนเขมร อานามสยามยุทธกินระยะเวลายาวนานถึง 14 ปีและยุติลงด้วยการที่สยามกับญวนปกครองเขมรร่วมกัน ภายหลังอานามสยามยุทธ สยามมิได้เผชิญศึกขนาดใหญ่อีก แต่ชนชั้นปกครองสยามกลับเกิดข้อกังวลใจแบบใหม่อันเป็นผลมาจากการรุกคืบของจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชีย บทเรียนความพ่ายแพ้ของจีนจากสงครามฝิ่นได้สร้างแรงสะท้อนต่อโลกทัศน์ทางการเมืองระหว่างประเทศในหมู่ชนชั้นปกครองเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยอังกฤษทำลายความภาคภูมิใจใหญ่ของจีน ตลอดจนจนถึงการปราชัยของพม่าในสงครามพม่ากับอังกฤษจนมีการเสียค่าปฏิกรรมสงครามและการยกดินแดนบางส่วนด้วยผลของสนธิสัญญาอันดาโบ (Yandabo Treaty) (เอนก มากอนันต์, 2562, หน้า 203-204) อันเป็นแบบแผนและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการสงครามสมัยใหม่ที่เป็นเรื่องแปลกใหม่ในสายตาชนชั้นปกครองด้วยบริบทภายนอกเช่นนี้ ทำให้สยามรักษาระยะความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกอย่างระมัดระวัง ดังจะเห็นได้จากการทำสนธิสัญญาทางการค้าและ

พระราชไมตรีกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างดีถึงขั้นที่ทรงมีพระราชปรารภก่อนเสด็จสวรรคตไม่นานนักว่าการสงครามกับอาณาจักรเพื่อนบ้านคงจะไม่เกิดขึ้นอีก สิ่งที่ควรระมัดระวังคือภัยจากตะวันตกเป็นสำคัญ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), 2560, หน้า 355)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 สยามมิได้กระทำการขนาดใหญ่กับรัฐเพื่อนบ้านอีก คงมีเพียงการติดพันศึกเชียงตุงที่ทอดตัวและตกค้างมาตั้งแต่รัชกาลก่อนหน้า ดังที่กล่าวไปแล้วตอนต้นว่าการสงครามถือเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติและพระบารมีแห่งพระเจ้าแผ่นดิน แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีได้มีพระราชดำริก่อสงครามขึ้นใหม่ แต่ก็อาจทรงสลดคิดเรื่องข้างต้นได้อย่างสิ้นเชิง โดยทรงหวังว่าศึกเชียงตุงจะเป็นเครื่องรักษาพระเกียรติยศให้ปรากฏสืบไป (ทิพย์พาพร อินคัม, 2551, หน้า 46-48) ด้วยเหตุนี้ จึงโปรดฯ ให้จัดทัพจากกรุงเทพไปเพื่อจัดการความเรียบร้อยในหัวเมืองดังกล่าวแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ อีกทั้งระยะทางที่ห่างไกลและมิได้ตอบสนองต่อผลประโยชน์ของกรุงเทพเท่าใดนักจึงทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกทัพกลับ จากนั้นเป็นต้นมาตลอดรัชสมัยก็มีได้ปรากฏการทำการศึกขนาดใหญ่กับรัฐเพื่อนบ้านอีก

การเผชิญหน้าของสยามกับสังคมระหว่างประเทศครั้งสำคัญคือ การเจรจาสนธิสัญญาเบาว์ริงเมื่อ พ.ศ. 2398 ระหว่างราชสำนักสยามกับเซอร์จอห์น เบาว์ริงตัวแทนรัฐบาลอังกฤษ แม้จะมีการศึกษาในเรื่องนี้อยู่ในจำนวนหนึ่งและมีคำอธิบายที่

แตกต่างกันไป อาทิ สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นเครื่องรักษาเอกราชของสยามด้วยการรักษาผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของประเทศ (เพ็ญศรี ตึก, 2554) หรือ สนธิสัญญาเป็นการผูกผนวกสยามเข้าไว้กับระบบทุนนิยมเสรีภายใต้การนำของอังกฤษและเกิดจากความยินยอมของชนชั้นปกครองของสยามเอง (กุลลดา เกษบุญชู, 2562) ทว่าในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนเสนอว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นหมุดหมายของการเคลื่อนตัวของสยามเข้าสู่สังคมระหว่างประเทศแบบยุโรปที่มีผลต่อ “ตัวตน” และ “หน้าที่” แบบใหม่ของสยามในมิติภายนอก การทำสนธิสัญญาครั้งนั้นได้สะท้อนนัยยะทางการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญหลายประการดังจะเห็นได้ว่า สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นความตกลงระหว่างรัฐในกรอบกฎหมายระหว่างประเทศของรัฐอธิปไตยในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่สะท้อนว่าสยามได้ยอมรับระเบียบระหว่างประเทศชุดใหม่ ต้องการที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมระหว่างประเทศแบบตะวันตก ทว่าข้อผูกพันทางกฎหมายกลับก่อให้เกิดประสบการณ์ความไม่เสมอภาคแบบใหม่ที่ต่างไปจากความไม่เสมอภาคแบบเดิมในสมัยรัฐจาริต ในอีกแง่หนึ่งแม้สยามจะมิตกเป็นอาณานิคมและดำรง “เอกราช” ไว้ได้ แต่สนธิสัญญากลับเป็นตัวจำกัด “อธิปไตย” ของสยามโดยเฉพาะด้านการศาลและเศรษฐกิจ อีกทั้งยังเป็นตัววางเงื่อนไขให้สยามต้องปรับปรุงประเทศให้เจริญและเปลี่ยนรูปการณ์รัฐไปสู่เป็นรัฐสมัยใหม่ที่อิงอำนาจอธิปไตยอันถือเป็นรูปแบบรัฐที่ขอบธรรมในสังคมระหว่างประเทศแบบยุโรป อย่างไรก็ตาม ในเวลานั้นสยามก็ยังมิได้เป็นรัฐอธิปไตยเนื่องด้วยยังไม่เปลี่ยนโครงสร้างการเมือง

ภายใน ที่สำคัญไปกว่านั้น สยามยังอ่อนประสบการณ์ในเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศและยังขาดความรู้ความเข้าใจด้านการทูตสมัยใหม่ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอธิปไตย แม้จะมีข้อจำกัดดังกล่าว สยามก็แสดงการยอมรับและพยายามเคลื่อนตัวเองเข้าหายุโรปในฐานะศูนย์กลางอำนาจและความเจริญของโลก

นอกจากนั้น การเคลื่อนตัวดังกล่าวส่งผลต่อการสร้างการรับรู้และกำหนดตัวตนของสยามในปฏิสัมพันธ์กับสังคมระหว่างประเทศแบบยุโรปที่มีการจัดประเภท “ศิวิไลซ์” (civilized) หรือความเจริญตาม “มาตรฐานแห่งอารยธรรม” และเรื่องการถือผิว (racism) อย่างเข้มข้น (Gong, 1984) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับสถานภาพใหม่ของสยามที่เป็นเพียงรัฐขนาดเล็กดังที่ทรงใช้คำว่า “เมืองอานาพน้อย” และยังห่วงหวั่นความเจริญตามมาตรฐานในเวลานั้น สยามในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงมีสถานะความเจริญที่พระองค์ทรงใช้คำว่า “อยู่ในภาวะก้ำกึ่งครึ่งๆ กลางๆ ระหว่างอารยะแลอนารยะ” (half civilized and half barbarian) ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระองค์เอง พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนข้าราชการสำนักได้เรียนรู้แบบแผนและธรรมเนียมตะวันตก ตลอดจนการใช้ความรู้แบบตะวันตกเป็นเครื่องยกระดับสยามไปสู่สถานะแบบ “ศิวิไลซ์และเอนไลท์เนดเนชันแนล” (Civilized and Enlightened Nations) (พงศัตติดา เกษมสิน, 2534, หน้า 120)

ในประเด็นการสงครามก็เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อย่างยิ่งโดยทรงเห็นว่าการสงครามของรัฐมิได้มีความจำเป็นหรือก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ในทางตรงกันข้าม การสงครามอาจนำมาซึ่งความพินาศของรัฐและสถานะพระมหากษัตริย์ดังเช่นที่เกิดขึ้นในจีน พม่า และญวน ทางออกที่ดีที่สุดของสยามในเวลานั้นคือการเจริญพระราชมไตรีและการทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก พระราชทัศนะในประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในพระราชปรารภเกี่ยวกับเหตุการณ์ในญวนดังความตอนหนึ่งที่ว่า “...ฝรั่งมาขอทำสัญญาไมตรีดีๆ เหมือนอย่างเช่นมาทำกับเมืองไทย ก็ไม่รับไม่ยอมทำถุ้มเถียงเกะกะไปจึงก่อเหตุให้รบกับฝรั่ง ถ้าจะรับทำสัญญาเสียดีๆ เหมือนอย่างเมืองไทยทำแล้วก็มีสบายอยู่อย่างเมืองไทยหรือ...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2512, หน้า 323) บทสรุปในเส้นทางเช่นนี้ของสยามจึงลงเอยด้วยการเจรจาทางการทูตและการทำความตกลงทางกฎหมายระหว่างประเทศตามแบบรัฐสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับสถานภาพและตัวตนของสยามที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ผลสืบเนื่องของการเคลื่อนไหวตัวของสยามเข้าสู่สังคมระหว่างประเทศที่เห็นได้อย่างเด่นชัดคือการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยและการเปลี่ยนไปสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผ่านโครงการการปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดินขนานใหญ่ตลอดช่วงรัชกาล รวมถึงการปรับปรุงวิธีการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติ การทูตแบบสากลในกรอบกติกาของการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่อิงกฎหมายระหว่างประเทศเป็นหลัก ในรัชสมัยเดียวกันนั้น สยามดำรง

อยู่ในบริบทที่การทำงานของจักรวรรดินิยมได้ดำเนินมาอย่างถึงขีดสุด สถานการณ์ระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้ชนชั้นปกครองในรุ่นรัชกาลที่ 5 เริ่มแสวงหาวิธีการรับมือกับชาติตะวันตกเพื่อความอยู่รอดของประเทศ ข้อคำนึงเช่นนี้ สามารถพิจารณาได้จากพระราชกฤษฎีกาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชปณิธานไปยังพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เกี่ยวกับหนทางในการรักษาเอกราช “คำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103” ที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์พร้อมด้วยเจ้านายและขุนนางจำนวนหนึ่งได้ร่วมกันลงชื่อและนำความขึ้นกราบบังคมทูลในเวลาต่อมาคือคำตอบสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า หนทางในการรักษาเอกราชของสยามในเวลานั้นคือ การเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองที่พระเจ้าแผ่นดินทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันสูงสุดเด็ดขาดหรือ “แอบโซลูตโมนากี” มาเป็นระบอบที่เรียกว่า “คอนสติติวชันแนลโมนากี” หรือระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญเพื่อให้นานาชาติอารยประเทศเห็นว่าสยามสามารถจัดการการปกครองอย่างมีอารยะ (ชียอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรณสูต, 2532, หน้า 50) นอกจากเรื่องข้างต้น ในคำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103 ยังสะท้อนวิธีคิดเรื่องการสงครามไว้อย่างน่าสนใจด้วยการเสนอให้เห็นว่าการก่อสงครามกับชาติตะวันตกมิใช่ทางออกที่ดี อีกทั้งกองทัพสยามยังคงอ่อนด้อยประสิทธิภาพทั้งในแง่อาวุธยุทโธปกรณ์และกำลังพล แม้สยามจะอาจหาญทำสงครามกับชาติตะวันตกและได้รับชนะ แต่ก็อาจเป็นผลเสียต่อความเจริญของบ้านเมืองได้ (ชียอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรณสูต, 2530, หน้า 44-45)

กล่าวได้ว่า ในช่วงรัชกาลที่ 4 และ 5 สยามมิได้กระทำสงครามระหว่างประเทศอีกคงมีเพียงการใช้กองกำลังจากส่วนกลางเข้าจัดการความเคลื่อนไหวในส่วนภูมิภาคที่แสดงการต่อต้านอำนาจรัฐในเส้นทางการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางในช่วงเวลาดังกล่าว ถือเป็นช่วงการก่อร่างสร้างรัฐสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกไปพร้อมกับการเรียนรู้วิถีปฏิบัติเชิงสถาบันของสังคมระหว่างประเทศ กระนั้นก็ตาม สยามก็เผชิญหน้ากับชาติตะวันตกใน “วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112” ซึ่งแม้จะยังมิได้เป็นสงครามเต็มรูปแบบแต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็ส่งผลต่อวิถีคิดเรื่องสงครามและการกำหนดวิเทศนโยบายของสยามต่อนานาอารยประเทศอย่างระมัดระวัง

3. การอนุวัตรสยามกับสถาบันการสงครามในระดับสากล

การเคลื่อนไหวของสยามเข้าสู่สังคมระหว่างประเทศยังได้นำมาซึ่งการเรียนรู้และการเข้าไปมีส่วนร่วมกับนานาอารยประเทศผ่านการดำเนินการทางการทูต หนึ่งในรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์ที่ว่านั้นคือการเข้าร่วมการประชุมระหว่างประเทศ (international conference) ในหลายโอกาสในส่วนที่เกี่ยวกับการสงครามนั้น ใน ค.ศ. 1899 สยามได้เข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ (the Hague Conference) การประชุมครั้งนี้มีความหมายพิเศษต่อความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสงครามสมัยใหม่ต่อสยามเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยการประชุมดังกล่าวได้อนุวัตรสยามเข้ากับสถาบันการสงครามระหว่างประเทศที่ผูกไว้กับกฎหมายระหว่างประเทศและ

การทูต อีกทั้งยังเป็นจุดตั้งต้นของการระบุงตัวตนของรัฐในฐานะ “สมาชิก” (membership) และการเป็น “รัฐผู้ลงนาม” (signatory) ที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจการระหว่างประเทศซึ่งมีผลต่อการประกอบสร้างเหตุผลให้แก่การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในรัชกาลที่ 6

ในการประชุมที่กรุงเฮกคราวแรก มีรัฐเอกราชเข้าร่วมประชุมทั้งสิ้น 26 รัฐ ในจำนวนนี้มีรัฐที่ใช้ตะวันตกเข้าร่วมด้วยได้แก่ จีน ญี่ปุ่น ตุรกี เปอร์เซียรวมถึงสยาม ในการดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะผู้แทนจำนวน 4 คน และผู้ช่วย 2 คน โดยมีพระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค) เป็นหัวหน้าคณะเมื่อสิ้นสุดการประชุม คณะผู้แทนของสยามได้ร่วมลงนามในอนุสัญญาและปฏิญญาในการวางระเบียบเกี่ยวกับการสงครามและการจัดการความขัดแย้งรวมจำนวนทั้งสิ้น 6 ฉบับ (ฉลอง สุนทรวาณิชย์, 2542, หน้า 1-36) ต่อมาใน ค.ศ. 1907 รัฐบาลสยามได้ส่งตัวแทนได้เข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮกที่จัดเป็นคราวที่สอง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนสยามในการประชุม พร้อมด้วยนายคอรากิโอนี โอเรลี ที่ปรึกษาสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส ผู้แทนสยามได้ร่วมลงนามในอนุสัญญาและปฏิญญา อันเป็นที่ตกลงร่วมกันในหมุ่่นานาอารยรัฐเป็นจำนวนทั้งสิ้น 14 ฉบับ (Abbenhuis, 2019) ซึ่งข้อตกลงในการประชุมคราวหลังนี้จะถูกนำมาใช้ในสยามอย่างเป็น

ก็จะลักษณะเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

การเข้าประชุมที่กรุงเฮกทั้งสองคราว ถือเป็นการอนุวัติสยามเข้ากับปทัสถานระหว่างประเทศภาคสงครามอย่างเป็นทางการ สยามได้นำข้อตกลงจากการประชุมมาแปลเป็นภาษาไทย และเผยแพร่ในหมู่ข้าราชการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะส่วนกองทัพบกการเข้าร่วมการประชุมครั้งนั้นได้สร้างความหมายให้แก่สยามทั้งในแง่ของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมระหว่างประเทศที่ทรงไว้ซึ่งสิทธิ (rights) และหน้าที่ (obligations) ของรัฐสมัยใหม่ที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบในเกมการเมืองระหว่างประเทศ การอนุวัติสยามกับสถาบันการสงครามอย่างเป็นทางการยังผลให้สยามต้องแสดงออกซึ่งหน้าที่ของรัฐเมื่อเกิดสงครามในหมู่สมาชิกของสังคมระหว่างประเทศแม้จะมีได้มีความเกี่ยวข้องหรือเป็นคู่ขัดแย้งแต่ประการใด ในอีกทางหนึ่ง การประชุมครั้งนั้นยังมีส่วนในการระบุงตัวตนของรัฐและสถานะของสยามในมิติระหว่างประเทศที่ชัดเจนยิ่งขึ้น แม้สยามจะยังมิได้เป็นรัฐอธิปไตยโดยสมบูรณ์ แต่การเข้าร่วมประชุมร่วมกับนานาชาติอารยรัฐอธิปไตยนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าสยามได้รับการยอมรับให้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมระหว่างประเทศในระดับหนึ่ง การเป็นหนึ่ง ใน “ผู้ลงนาม” และประกอบสร้างตัวตนสยามในฐานะ “สมาชิก” ของสังคมระหว่างประเทศ ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงความร่วมรับผิดชอบ (responsibility) ร่วมกันต่อกิจการระหว่างประเทศและการกำหนดวิเทศนโยบายของสยามในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคราวสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

นวัตกรรมเชิงกฎหมายที่เป็นรูปธรรมที่เป็นผลจากความพยายามทำให้การสงครามเป็นสถาบันระหว่างประเทศคือกฎหมายว่าด้วยการเป็นกลางสงคราม (the law of neutrality) (Neff, 2005, pp. 191, 194) อันที่จริงแล้ว ความเป็นกลาง (neutrality) มิได้เป็นเรื่องใหม่ในหมู่รัฐยุโรปแต่อย่างใด ธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้ถูกใช้ในหมู่นานาประเทศเพื่อเลี่ยงความขัดแย้งและแสดงความไม่เกี่ยวข้องกับคู่สงคราม จนอาจถือได้ว่าการเป็นกลางเป็นศิลปะในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (statecraft) ประเภทหนึ่งและเป็นเครื่องมือในการดำรงรักษาเสถียรภาพระหว่างรัฐในระบบคูลอำนาจเพื่อป้องกันการเกิดสงครามขนาดใหญ่กว่าได้ (Abbenhuis, 2014) ในอีกทางหนึ่ง ความเป็นกลางกลายเป็นเครื่องแบ่งระหว่างสถานะสงครามกับสภาวะสันติของรัฐออกจากกันอย่างชัดเจนเนื่องด้วยการแสดงเจตจำนงของรัฐที่ไม่ต้องการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งระหว่างประเทศหรือแสดงความโอนเอียงไปในทางรัฐใดรัฐหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นเครื่องป้องกันความเป็นปฏิปักษ์ของคู่สงครามที่อาจเป็นภัยอันตรายต่อรัฐได้ (Neff, 2005, pp. 191-192) อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮก ยังไม่มีการรวบรวมกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยความเป็นกลางไว้อย่างเป็นทางการ คงปรากฏภายในข้อตกลงระหว่างรัฐบางฉบับและธรรมเนียมปฏิบัติภาคสงครามที่ยึดถือกันภายในหมู่รัฐยุโรปการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮกครั้งแรกได้มีการนำประเด็นเรื่องกฎหมายความเป็นกลางเข้าหารือแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ จนกระทั่งการประชุมครั้งที่สองเมื่อ ค.ศ. 1907

ในที่ประชุมมีความพยายามที่จะประมวลกฎหมายว่าด้วยความเป็นกลางจนประสบผลสำเร็จด้วยการออกอนุสัญญาที่สำคัญสองฉบับคือ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของรัฐเป็นกลางในการรบทางทะเล (Convention (XIII) concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของรัฐเป็นกลางในการรบทางบก (Convention (V) respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land) เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม ค.ศ. 1907 (Neff, 2005, p. 194)

ในบริบทของการเข้าสู่สังคมนระหว่างประเทศนั้น สยามแสดงความเป็นกลางในสงครามอยู่ 2 ครั้ง ได้แก่ สงครามสเปนกับสหรัฐอเมริกา (The Spanish-American War 1898) สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น (the Russo-Japanese War 1904-1905) แต่การแสดงออกซึ่งความเป็นกลางที่ว่านั้นมีรูปแบบที่ต่างกัน ในสงครามสเปนกับสหรัฐอเมริกา รัฐบาลสยามตอบรับการเป็นกลางที่มีได้มีการออกประกาศ ในขณะที่สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่นมีการออกพระบรมราชโองการประกาศความเป็นกลางในสงครามที่เป็นลายลักษณ์อักษร

ในคราวสงครามรัสเซียกับญี่ปุ่นนั้น เมื่อแรกสงคราม ธรรมราชทูตสยามประจำกรุงโตเกียวในเวลานั้นได้ส่งหนังสือแจ้งมายังกระทรวงการต่างประเทศว่าญี่ปุ่นต้องการให้สยามออกประกาศความเป็นกลางตามธรรมเนียมสากล กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ทรงตอบรับด้วยเห็นว่าสยามจำเป็นต้องออกประกาศดังกล่าวออกมาเพื่อแสดงสิทธิและหน้าที่ของรัฐ กระนั้น พระองค์ยังคงมีข้อ

สงสัยเกี่ยวกับการแสดงออกเรื่องดังกล่าวในทางการทูตเนื่องด้วยยังไม่เคยมีประสบการณ์ในการออกประกาศความเป็นกลางที่เป็นลายลักษณ์อักษร อีกทั้งในเวลานั้นการประชุมที่กรุงเฮกในคราวแรกก็ยังไม่ได้มีข้อกำหนดเรื่องดังกล่าวที่เป็นกิจจะลักษณะ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงอาศัยแบบการประกาศความเป็นกลางของอังกฤษในคราวสงครามกรีซกับตุรกี (The Greco-Turkish War 1897) แต่ตัดทอนเนื้อหาให้กระชับขึ้นโดยมีนายเจนส์ ไอ. เวสเตนการ์ด (Jens I. Westengard) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของสยามในเวลานั้นเป็นผู้ร่างและถวายคำแนะนำ (พ.ร.บ. 5 ต/83 กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการทูตกรมขุนสมมตอมรพันธ์, 10 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122) ในที่สุด รัฐบาลได้ออก “ประกาศเป็นกลางในระหว่างกรุงรัสเซียแลญี่ปุ่นทำศึกสงครามกัน” (พ.ศ. 2446) เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 ซึ่งถือเป็นคราวแรกที่รัฐบาลสยามออกประกาศความเป็นกลางในภาคสงครามอย่างเป็นทางการ อีกทั้งยังสะท้อนการแสดงสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐสมาชิกที่ผูกพันกันไว้ด้วยชุดกติกาและปทัสถานในสังคมนระหว่างประเทศ

4. “หน้าที่ของรัฐ” ในสังคมนระหว่างประเทศกับการระบุงบตัวตนของสยามในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

ช่วงประกาศความเป็นกลางเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งปะทุขึ้นในยุโรปราวเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1914 ด้วยเงื่อนไขที่สยามเป็นรัฐขนาดเล็กและมิได้มีความขัดแย้งกับคู่สงครามฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด อีกทั้ง

ยังมีสัมพันธไมตรีกับคู่สงครามทั้งสองฝ่าย สยามได้แสดงออกซึ่งสิทธิและหน้าที่ของรัฐตามกฎหมายระหว่างประเทศด้วยการประกาศความเป็นกลางอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ. 1914 โดยอ้างอิงความตกลง “ว่าด้วยลักษณะความเปนกลางระหว่างเวลามีสงครามทางบกแลทางเรือ” ในการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮกในการออกประกาศตามธรรมเนียมสากล (ประกาศว่าด้วยกรุงสยามเปนกลางในระหว่างสงครามที่เปนอยู่ในยุโรป พ.ศ. 2457) การอ้างอิงข้างต้นมีข้อที่น่าสนใจที่ว่า การประกาศความเป็นกลางของสยามในตอนต้นสงครามโลกครั้งที่หนึ่งนั้น ถือเป็นคราวแรกที่สยามอิงกับความตกลงว่าด้วยความเปนกลางที่มีบทบัญญัติถึงสิทธิและหน้าที่ของรัฐที่แสดงเจตจำนงในระหว่างสงครามเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งรัฐสมาชิกในสงครามระหว่างประเทศได้เข้าชื่อกันแล้วและยังไม่มีรัฐใดแสดงการเลิกลอน (ประกาศแจ้งความ พ.ศ. 2457) ซึ่งก่อนหน้านี้ ความเปนกลางของสยามในสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น ยังมิได้อิงตัวบทกฎหมายดังกล่าวเนื่องด้วยการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮกคราวแรกยังไม่มีการออกหรือให้สัตยาบันความตกลงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นกลางของรัฐในระหว่างสงคราม

การประกาศความเป็นกลางเป็นการสะท้อนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนของสยามในเส้นการก่อตัวเป็นรัฐสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการสงครามในระดับสากลได้ส่งผลต่อการแสดงออกของสยามในสงครามระหว่างประเทศ เมื่อสยามเป็นผู้มีส่วนร่วมในกฎหมายภาคสงครามจากการประชุมสันติภาพที่

กรุงเฮกครั้งที่สองได้ ยังผลให้สยามรับเอากติกาการสงครามเข้ามาเป็นเครื่องรองรับการแสดงออกของรัฐสมัยใหม่ในเชิงประจักษ์ หลังจากประกาศความเป็นกลางในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งไปเป็นคราวแรก สยามก็ดำรงความเป็นกลางอย่างต่อเนื่องจนถึงวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1917 นับเวลาได้ร่วม 3 ปี ในระหว่างนั้น รัฐบาลสยามได้ออกประกาศความเป็นกลางเพิ่มเติมอีกจำนวน 5 ฉบับ ประกอบด้วย 1) ประกาศความเป็นกลางเมื่อญี่ปุ่นประกาศสงครามกับเยอรมนี วันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1914 2) ประกาศความเป็นกลางเมื่ออังกฤษกับฝรั่งเศสประกาศสงครามกับตุรกี วันที่ 8 พฤศจิกายน ค.ศ. 1914 3) ประกาศความเป็นกลางเมื่ออิตาลีประกาศสงครามกับออสเตรีย-ฮังการี วันที่ 27 พฤษภาคม ค.ศ. 1915 4) ประกาศความเป็นกลางเมื่อเยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการีประกาศสงครามกับโปรตุเกส วันที่ 16 มีนาคม ค.ศ. 1916 และ 5) ประกาศความเป็นกลางเมื่อสหรัฐอเมริกาประกาศสงครามกับเยอรมนี วันที่ 12 เมษายน ค.ศ. 1917

5. สรุป

การเคลื่อนตัวของสยามเข้าสู่สงครามระหว่างประเทศในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ การปรับปรุงประเทศไปสู่ความทันสมัยตามมาตรฐานแบบตะวันตก การตระหนักรับรู้สถานภาพของรัฐแบบใหม่ในฐานะรัฐขนาดเล็ก การเปลี่ยนรูปการณรัฐไปสู่รัฐสมัยใหม่ที่อิงหลักอธิปไตยและการเรียนรู้การทำงานของสถาบัน

ระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวไปนั้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการสงคราม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ ยุทธวิธี สมรภูมิตลอดจน การให้ความหมายของสงครามในบริบทสยาม แม้การสงครามแบบรัฐจารีตจะยุติลงนับตั้งแต่ รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา แต่ปฏิสัมพันธ์ของสยามกับ ประเทศตะวันตกที่มากขึ้นได้กลายเป็นการกระชก การรับรู้เรื่องการสงครามที่ไกลตัวผ่านกลไก ทางทหารทูตในยุคนั้น

การเจริญสัมพันธ์ไมตรีตามวิถีทางการทูต สมัยประกอบกับการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของ สถาบันระหว่างประเทศ ภายใต้กรอบแห่งกฎกติกา ทางกฎหมายส่งผลให้ “ตัวตน” ของสยาม มี “สิทธิ” และ “หน้าที่” ตามแบบรัฐสมัยใหม่ ในมิติภายนอกเด่นชัดขึ้น เมื่อเกิดสงครามขึ้น สยาม ก็แสดงซึ่งหน้าที่ของรัฐเพื่อเป็นเครื่องระบุงตัวตน ในสังคมระหว่างประเทศผ่านการแสดงออกที่สำคัญดังจะเห็นได้จากการประกาศความเป็นกลาง ในสงครามที่สยามเองมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ ประการใด ในอีกทางหนึ่ง การแสดงออกภาคสงคราม ของสยามได้สะท้อนการทำงานอันเป็นอิสระของ “อธิปไตยภายนอก” (external sovereignty) ของ สยาม ทั้งที่ในเวลานั้นสยามยังถูกจำกัดอำนาจ อธิปไตยของรัฐไว้บางส่วนจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกล่าวได้ว่า ในบริบทการเข้าสู่สังคมระหว่าง ประเทศ การแสดงออกภาคสงครามของสยามเป็น เครื่องแสดงออกถึงการทวงไว้ซึ่งสิทธิและหน้าที่ ของรัฐสมัยใหม่ที่ได้ถูกผนวกเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่ง ของสังคมระหว่างประเทศในบริบทที่โลกยังคงมี การจัดประเพณีรัฐด้วยมาตรฐานวัดที่มีลำดับขั้นทั้งใน

สมัยรัชกาลที่ 5 สืบเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 6

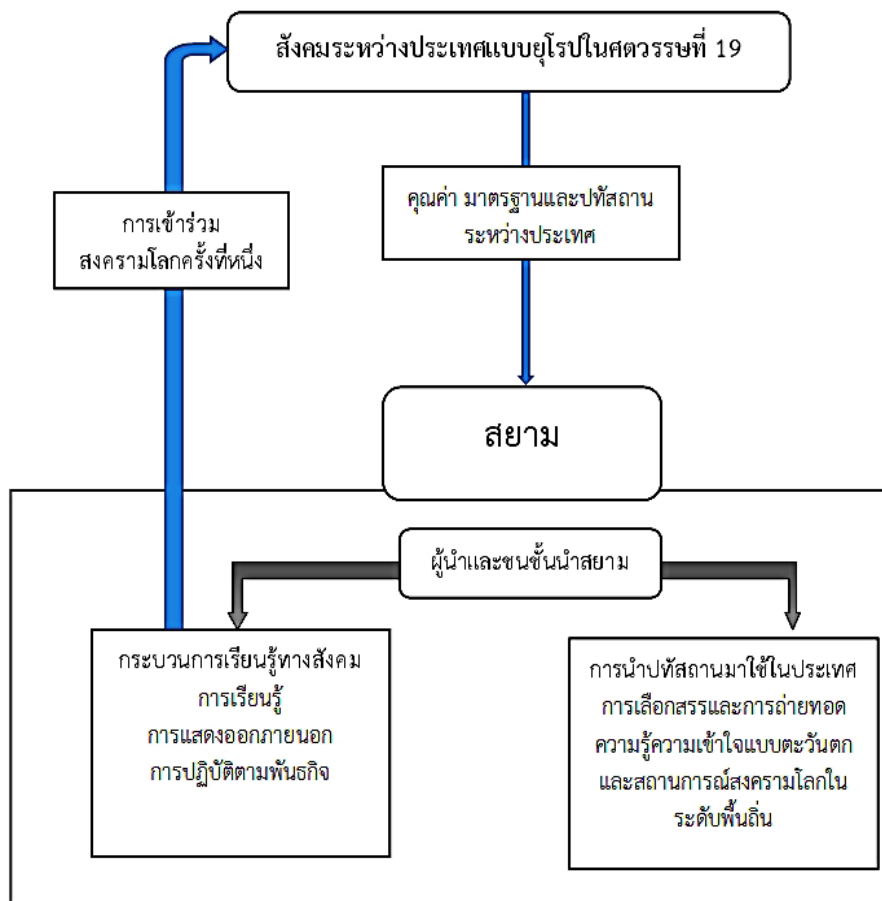
6. องค์ความรู้ที่ได้รับ

บทความนี้พิจารณาการสงครามของสยาม ในช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงรูปการณ์ของรัฐ จากสมัยรัฐจารีตไปสู่รัฐสมัยใหม่ที่อิงหลักอธิปไตย โดยชี้ให้เห็นว่าการศึกษาเรื่องการสงครามของ สยามนั้นมีได้มีเพียงเรื่องของรูปแบบหรือยุทธวิธี ในการรบทัพจับศึกเท่านั้น แต่ยังมีเรื่องของ การเปลี่ยนแปลงทางความคิดตลอดจนการปรับเปลี่ยน ตัวตนของรัฐไปเงื่อนไขที่มาจากภายนอกและส่งผล ต่อการเปลี่ยนแปลงภายในของรัฐครั้งใหญ่รวมถึง การแสดงออกของรัฐในมิติภายนอก ในด้านหนึ่ง เพื่อทำความเข้าใจเรื่องข้างต้นได้อย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้น ผู้เขียนได้นำมิติทางประวัติศาสตร์มาศึกษา ประกอบการอภิปรายด้วยแง่มุมทางทฤษฎีความ สัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อขยายความเข้าใจเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการสงครามของสยามด้วยบริบท และแง่มุมที่แตกต่างไปจากเดิม ในอีกทางหนึ่ง ในเส้นทางการเปลี่ยนไปสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่และ การมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมระหว่างประเทศแบบ ยุโรปไปพร้อมกันนั้นได้ส่งผลต่อการวิคิดและการ เรียนรู้เรื่องสงครามในหมู่ชนชั้นปกครองที่ฝึนสานเข้า กับการทำงานสถาบันระหว่างประเทศอื่นที่เกี่ยวข้อง นั่นคือ การทูตและกฎหมายระหว่างประเทศ ฉะนั้น การศึกษาการสงครามของสยามในบริบทระหว่าง ประเทศจะช่วยให้เราเข้าใจถึงความพยายามปรับ เปลี่ยนตัวตนและการแสดงหน้าที่ของรัฐของสยาม ในบริบทครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้น คริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นบริบทที่การเมือง

ระหว่างประเทศ ทั้งในระดับโลกและภูมิภาค ต่างเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่และส่งผลต่อ ภายในของส่วนต่างๆ ของโลกที่ไม่เหมือนกัน แต่การ เปลี่ยนแปลงที่ว่ำนั้นกลับส่งผลต่อกันอย่างที่ไม่ สามารถปฏิเสธได้ กล่าวได้ว่า การศึกษา “ตัวตน” และ “หน้าที่” ของสยามในฐานะแหล่งที่มาของ

การระบุงตัวตนของรัฐในมิติต่างประเทศที่ชัดเจน ยิ่งขึ้นจะช่วยให้เราเข้าใจเส้นทางการต่างประเทศ และการกำหนดวิเทโศบายของไทยที่คงไว้ซึ่งความ เป็นอิสระในสภาพการณ์ที่อธิปไตยของรัฐในมิติ ภายในยังไม่สมบูรณ์ตัวข้อจำกัดจากสนธิสัญญา ที่ไม่เป็นธรรม

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กุลลดา เกษบุญชู. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย*. นนทบุรี: ฟาเดียวก้น.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2512). *ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทยในรัชกาลที่ 4 ภาค 2* (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางแจ่มวิชาสอน (ผิน นิยมเหตุ) ณ เมรุวัดสังข์กระจาย ธนบุรี วันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2512). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. (2542). ไทยกับการประชุมสันติภาพนานาชาติ กรุงเฮก ครั้งแรก ค.ศ. 1899. *รัฐศาสตร์สาร*, 21(2), 1-36.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสุต. (2532). *เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ. 2417-2477)*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ทิพากรวงศาหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. (2560). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.
- ทิพย์พพร อินคุ้ม. (2551). *สงครามเชียงตุงในประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2392-2488*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประกาศแจ้งความ. (2457, 24 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 31, หน้า 336-362.
- ประกาศเป็นกลางในระหว่างกรุงรัสเซียและญี่ปุ่นทำศึกสงครามกัน. (2446, 21 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 20 ตอน 47, หน้า 799.
- ประกาศว่าด้วยกรุงสยามเป็นกลางในระหว่างสงครามที่เป็นอยู่ในยุโรป. (2457, 9 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 31, หน้า 316.
- พงศ์ธิดา เกษมสิน. (2531). *พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการอ้างฐานะพระมหากษัตริย์*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพ็ญศรี ดูก. (2554). *การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม)*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ภมรี สุระเกียรติ. (2548). *พลวัตของสงครามไทย-พม่า ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเจน กรรพฤทธิ์. (2560). *ความสัมพันธ์เวียดนาม-สยามในเอกสารยุคต้นราชวงศ์เหงวียน ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หจข. ก ร.5 ต/83 “กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ ทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์” ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122.
- เอนก มากอนันต์. (2562). *จักรพรรดิราช: คดีอำนาจเบื้องหลังชนชั้นนำไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.

- Abbenhuis, M. (2014). *An Age of Neutrals: Great Power politics, 1815-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Abbenhuis, M. (2019). *The Hague conferences and international politics, 1898-1915*. London: Bloomsbury.
- Bartelson, J. (2018). *War in International Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bull, H. (2012). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. (4th edition). New York: Palgrave Macmillan.
- Bull, H. and Watson, A. eds. (1989). *The Expansion of International Society*. Oxford: Clarendon Press.
- Gong, G. W. (1984). *The Standard of 'Civilization' in International Society*. Oxford: Clarendon Press.
- Hathaway, O. A. and Shapiro, S. J. (2017). *The Internationalists: How a Radical Plan to Outlaw War Remade the World*. New York: Simon and Schuster.
- Lebow, R. C. (2016). *National Identities and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neff, S. C. (2005). *War and the Law of Nations: A General History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pejcinovic, L. (2013). *War in International Society*. London: Routledge.